

Josip Dadić

**Uloga vodstva u organizaciji speleoloških istraživanja i
djelatnosti speleološke udruge.**

**Psihološki aspekti u speleologiji i
kriznim situacijama.**

Instruktorski rad Komisije za speleologiju HPS

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

- 1. Uvod**
- 2. Pojmovi vodstva i upravljanja u speleološkom okruženju**
 - 2.1. Vodstvo i upravljanje u speleološkim organizacijama
- 3. Teorijski pristupi vodstvu i upravljanju**
 - 3.1. Pristup temeljen na osobinama
 - 3.2. Pristup temeljen na vještinama
 - 3.3. Timsko vodstvo
 - 3.4. Temeljne odrednice upravljačkog procesa
 - 3.4.1. Planiranje
 - 3.4.2. Organiziranje
 - 3.4.3. Utjecaj
 - 3.4.4. Kontrola
- 4. Dinamika razvoja vještina vođenja u speleološkim organizacijama**
- 5. Psihološki aspekti u speleologiji i kriznim situacijama**
 - 5.1. Razdioba psihičkog života
 - 5.2. Speleološka edukacija i psihološki aspekti u speleologiji
 - 5.3. Psihičke pojave i speleologija
 - 5.3.1. Stres u speleologiji
 - 5.3.2. Prepoznavanje i suočavanje sa strahom, tjeskobom i panikom u speleologiji
- 6. Prevencija kriznih situacija**
- 7. Zaključak**
- 8. Popis literature**
- 9. Prilog - životopis**

1. Uvod

Svaka ljudska aktivnost koja pretpostavlja organizacijsko uređenje za uspješno provođenje djelatnosti, sadrži neki oblik formalne ili neformalne strukture koja uključuje vodstvo. Iako se u svakodnevnom radu speleoloških udruga, na prvi pogled, teško može razlučiti organizacijska struktura odnosno karakteristike vođene organizacije, speleologija kao skup aktivnosti kojima je cilj istraživanje špilja, jama i drugih krških fenomena ima svoju formalnu strukturu. Formalna struktura se očituje kroz zakonodavnu podlogu i krovne organizacije koje predstavljaju okvir djelovanja i provođenja speleoloških aktivnosti i ciljeva. Osim toga organizirana speleološka djelatnost uređena je kroz statute krovnih organizacija HPS-a i Komisije za speleologiju pri HPS-u. Iako su speleološke udruge i speleološki odsjeci samostalne pravne osobe registrirane za speleološku djelatnost na teritoriju Republike Hrvatske, njihov rad koordinira, putem različitih aktivnosti, Komisija za speleologiju HPS-a. Speleološke udruge i speleološki odsjeci, po sili zakona, imaju unutarnja uređenja definirana vlastitim statutima i internim pravilnicima koji uređuju organizacijsku strukturu.

Speleologija je aktivnost koja zahtijeva posebna znanja i vještine koje bi trebali posjedovati članovi speleoloških društava, a neki članova preuzimaju funkcije formalne organizacijske strukture. Osim toga, u organizaciji speleoloških istraživanja ulogu vođenja najčešće preuzimaju iskusni ali i manje iskusni pojedinci koji pritom predstavljaju neformalnu strukturu vodstva unutar svoje organizacije. Takvi pojedinci često, ovisno o sposobnostima, stečenim znanjima, stupnju motivacije te rezultatima predstavljaju neformalne vođe, odnosno postaju pojedinci kojima se vjeruje i koje formalna struktura zadužuje za razne aktivnosti unutar organizacije.

S obzirom da je, kako sam prethodno naveo, speleologija djelatnost koja ima za cilj istraživanje špilja, jama i ostalih krških fenomena, te pretpostavlja skup vještina i znanja potrebnih za obavljanje, u ovom radu analizirat ću ulogu vodstva u organizaciji speleoloških istraživanja i djelatnosti speleološke udruge te pokušati, na temelju dostupnih izvora i relevantne literature, opisati karakteristike formalne strukture u radu speleoloških organizacija. Također, pokušat ću opisati karakteristike vođa koji mogu u različitim razdobljima rada udruge predstavljati formalnu ili neformalnu strukturu vodstva unutar svoje organizacije. Isto tako, na temelju stručne znanstvene literature u području upravljanja organizacijama, pokušat ću donijeti pregled osnovnih vještina potrebnih za svladavanje izazova u vođenju organizacije.

U drugom dijelu ovog rada pod naslovom „Psihološki aspekti u speleologiji i kriznim situacijama“ pokušat ću problematizirati često zanemarene aspekte speleološke djelatnosti. Naime, speleologija je radno intenzivna aktivnost koja u sebi krije objektivne i subjektivne rizike koji utječu na ponašanje članova koji se njome bave. Vanjski čimbenici kao što su, speleološka organizacija, speleološka oprema, prirodni okoliš najčešće su fiksna kategorija koja kroz vrijeme ima tek linearnu promjenu u većinom manjim opsezima. Unutarnji svijet speleologa pak često krije dinamička kretanja koja su povezana sa osobnošću, stupnjem motiviranosti, stupnjem znanja i iskustva koja rezultiraju uspješnim ili manje uspješnim speleološkim akcijama.

Čini se, temeljem iskustva autora ovog rada, kako se u speleologiji intenzivno isprepliće više dimenzija unutarnjeg ustrojstva čovjeka a kvaliteta ili raspored unutarnjih čuvstava speleologa određuje intenzitet doživljaja koje proživljava speleolog prilikom speleoloških istraživanja. Iako se u prosječnoj speleološkoj akciji najčešće ne komentiraju emocije koje speleolozi prolaze prilikom odlučivanja, pripreme i odlaska u speleološka istraživanja, činjenica je, zbog navedene unutarnje ljudske strukture, kako speleolozi ipak doživljavaju razne emocije povezane sa vanjskim podražajima odnosno prirodnim okolišem, podzemljem, tehničkim uvjetima itd. Speleolog, u bilo kojoj fazi svoga razvoja, koji nije upoznat i iskustvom treniran u shvaćanju potencijalnih rizika vanjskih podražaja često puta neće biti u stanju savladati teškoće koje proizlaze iz speleološke aktivnosti. Samim time, s obzirom na rizike u speleologiji a o kojima će kasnije više biti riječ, speleolog postaje glavni čimbenik neizvjesnosti koja utječe na vitalne funkcije speleološkog tima u provođenju speleoloških aktivnosti.

S obzirom na navedeno, u ovom dijelu rada pokušati ću objasniti, na temelju relevantne literature, pojmove u psihologiji povezane sa rizičnim odnosno stresnim djelatnostima, što speleologija svakako jest. Osim toga pokušat ću opisati idealnog speleologa, odnosno koje unutarnje kvalitete je potrebno odgajati i putem kojih institucionalnih okvira ih je moguće implementirati kako bi se posvijestilo i umanjilo potencijalno neprihvatljivo ponašanje speleologa u stresnim situacijama, o kojem ovisi cjelokupna speleološka organizacija.

Naglašavam kako su to samo određeni psihološki aspekti koji, koliko je dosada poznato, nisu opisani u speleološkoj literaturi te u tom smislu samo su početna promišljanja za eventualne daljnje radove na tu temu

2. Pojmovi vodstva i upravljanja u speleološkom okruženju

Posebnost speleoloških organizacija u kontekstu vodstva i upravljanja očituje se u činjenici kako speleološko udruženje, u širem kontekstu zakonodavnog okvira u Republici Hrvatskoj, pripada neprofitnim organizacijama civilnog društva. S obzirom da je istraživanje ishodišta vodstva i menadžmenta područje interdisciplinarnog znanstvenog aparata koji je započeo u drugoj polovici 20. st.,¹ prvenstveno za poduzetnička i korporativna okruženja, kojima je glavni cilj i svrha profitabilnost kao indikator uspješnosti, novija suvremena znanstvena dostignuća na području vodstva i menadžmenta intenzivno promatraju i neprofitni sektor kao oblik društvenog angažmana. Često je, posebice u zapadnim zemljama, rad upravo neprofitnih organizacija civilnog društva istraživan kako bi se modeli vođenja i upravljanja procesima preslikali na društva kojima je cilj i svrha profitabilnost. Naime, vizija i misija ključni su pojmovi i temelj vođenja i upravljanja u neprofitnim organizacijama a zbog ograničenih resursa članovi takvih organizacija skloniji su stvaranju realnih planova kako bi ostvarivali svoje misije i vizije.² Speleološke organizacije zasigurno se mogu svrstati u tu kategoriju. Naime, članovi speleoloških udruženja u većini slučajeva su volonteri koji svoje slobodno vrijeme besplatno dijele kako bi se bavili djelatnošću, koja osim osobnog zadovoljstva, nema materijalnu korist već isključivo širu društvenu. Stoga se i pojmovi vodstva i menadžmenta mogu promatrati isključivo u kontekstu dobrovoljnog pristanka na suradnju i ostvarivanje planova pojedinog društva.

Spomenuta društvena komponenta speleoloških organizacija i utjecaj koju ona ima na kreiranje državnih politika vezano uz zaštitu okoliša glavni je razlog zbog kojeg bi te organizacije trebale razvijati svijest o ulozi vodstva i menadžmenta u svojim organizacijama.

Prethodno navedeni pojmovi vizije i misije, potrebne da bi se oko njih gradila organizacija, zapravo su kombinacija zadanog zakonodavnog okvira i interne odluke svakog pojedine speleološke organizacije o cilju i svrsi djelovanja te o načinu ostvarenja usuglašenog plana za djelovanje. Kako bi mogli uključiti predmetne pojmove te detaljnije ih razraditi potrebno je definirati vodstvo i upravljanje uzimajući obzir prethodno navedeni kontekst.

Upravljanje utječe na sve faze suvremenih organizacija pa tako i organizacije neprofitnog sektora. Uloga upravljanja je u tom smislu vođenje organizacija prema postizanju

¹ Certo C. S., (2008.): Moderni menadžment, Mate d.o.o., Zagreb, str: 4.-25.

² Drucker, P.,(2005.): Najvažnije o menadžmentu, M.E.P. Consult, Zagreb, str: 42

definiranih ciljeva.³ Prema suvremenim autorima menadžment ili upravljanje najčešće označava proces postizanja organizacijskih ciljeva radeći s ljudima te s ostalim organizacijskim resursima. Navedeni proces ima svoje funkcije a to su: planiranje, organiziranje, utjecaj i kontrola,⁴ o kojima će u nastavku ovoga rada biti više riječi.

Formalna struktura organizacije zadužena je za prethodno navedeni proces upravljanja, odnosno implementiranje funkcija tog procesa u planove pojedinih organizacija. U tom smislu proces upravljanja razlikuje se od pojma vodstva, iako se na prvi pogled definicija vodstva ne razlikuje od menadžmenta ili upravljanja. U stvarnosti ta dva pojma međusobno se isprepliću a naglasak na jednom ili drugom može činiti razliku u uspješnosti provođenja ciljeva pojedine organizacije. Vodstvo je, po mom sudu, širi pojam od upravljanja jer u sebi uključuje sve navedene funkcije upravljačkog procesa ali pritom može nadilaziti formalnu strukturu neke organizacije. Vodstvo je također proces u kojem pojedinac utječe na neku grupu u svrhu postizanja zajedničkog cilja. Međutim, taj proces nadilazi funkcije upravljanja jer su one samo alat formalne strukture organizacije. Naglasak u vodstvu je na pojedincu i utjecaju. Vodstvo pretpostavlja karakter pojedinca u kojem se miješaju ambicija, mudrost, karizma, znanje i vještine. Upravljački procesi su često ograničeni okvirima zakona ili pravilnika dok vodstvo pretpostavlja cijeli niz vještina koji bi se mogli nazvati jednim imenom: posjedovanje vrlina. Postojanje vodstva također pretpostavlja dvije skupine ljudi a to su vođe i sljedbenici, u pozitivnom smislu riječi. Najvažnije, vodstvo nije ograničeno samo na osobe koje imaju formalni položaj u nekoj organizaciji već je vodstvo svakome dostupno u bilo kojoj situaciji ili trenutku unutar djelovanja organizacije. Dok se upravljačke funkcije donose već spomenutim zakonodavnim dekretom vodstvo ostaje osobina koju pojedinac stječe vježbanjem izlažući se i preuzimajući odgovornost u pojedinim situacijama. Zaključno, razlika između vodstva i upravljanja jest da upravljanje znači provoditi rutinirane postupke a vođenje podrazumijeva utjecanje i stvaranje vizija promjene. Upravljači donose planove, organiziraju i strukturiraju zadatke, određuje pravila i postupke, djeluju kao korektiv dok osobine vodstva uključuju stvaranje vizije, određivanje strategije, izgradnje međuljudskih odnosa te zadovoljavanje temeljnih potreba sljedbenika.⁵

³ Certo C. S., (2008.): Moderni menadžment, Mate d.o.o., Zagreb, str:4-25

⁴ Isto, str: 4.-24.

⁵ Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb, str: 11

2.1. Vodstvo i upravljanje u speleološkim organizacijama

Ciljevi suvremene speleološke djelatnosti značajno se razlikuju od njezinih organizacijskih početaka u 19. i 20. stoljeću. Oni danas obuhvaćaju cijeli niz međusobno povezanih vanjskih i unutarnjih čimbenika. Temeljna organizacijska misija speleoloških organizacija je istraživanje podzemnih fenomena međutim, povezanost sa znanstvenim istraživanjima, napori u edukaciji i publicistici, suradnja sa državnim tijelima u zaštiti prirode, djelatnosti tehničke kulture, proces inventarizacije i dokumentacije te izrade topografskih nacрта kao temeljnog dokumenta⁶ čini okruženje speleoloških organizacija dinamičnim i zahtijeva uspostavljanje modela upravljanja i vođenja.

U tom smislu kao polazište potrebno je navesti zadaće krovnih speleoloških organizacija: programi i norme speleološke edukacije, ishoda i dopuštenja za speleološka i znanstvena istraživanja, suradnja s nadležnim tijelima, vrednovanje i objedinjavanje rezultata, prezentacija na stručnim skupovima u zemlji i inozemstvu, suradnja s međunarodnim organizacijama, aktivna uloga u zaštiti špilja.⁷ Navedene zadaće krovnih organizacija prenose se na rad speleoloških udruga i odsjeka za koje postoje normirani kriteriji koji ocjenjuju uspješnost njihovog rada a koji se mogu pratiti kroz primjerice dokumentirane rezultate, tehničku opremljenost pojedine udruge, planiranje i organiziranje složenih istraživanja, donošenje godišnjih planova, suradnja sa ostalim speleolozima iz Hrvatske i svijeta, aktivnosti vezane uz zaštitu prirode i ostale aktivnosti za koje potrebna organizacijska struktura.⁸

Upravljanje ovim aktivnostima provodi se putem formalne strukture speleoloških udruga i odsjeka. Naime, svaka speleološka organizacija ima funkcije unutar svojih udruženja koja ostvaruju zadane kriterije. Na godišnjoj razini unutar svakog društva bira se formalno vodstvo koje se obično sastoji od pročelnika, tajnika, oružara, ekonoma, arhivara i ostalih funkcija koje se po potrebi formiraju na razini udruge i odsjeka. Prema zakonodavnim propisima okupljaju se godišnje skupštine društava koje na godišnjoj razini usvajaju planove i donose odluke za predstojeći vremenski period. Za potrebe ovoga rada potrebno je naglasiti kako je, unatoč često ležernoj atmosferi unutar naših speleoloških udruženja, izrazito važno ozbiljno shvatiti postojanje navedenih funkcija i aktivnosti. Naime, osim funkcionalne svrhe postoji i pravna zaštita odnosno odgovornost članova društava koji se nalaze na izabranim

⁶ Vidi o ciljevima speleološke djelatnosti u Rnjak, G. i autori (2017.), Speleologija, PDS Velebit, HPS, HGSS, SD Velebit, Zagreb

⁷ Isto, str: 16

⁸ Isto, str: 17

funkcijama. Ta činjenica je od posebne važnosti kada se u speleološkim organizacijama aktivnosti ne odvijaju u zadanim ili željenim okvirima. Pod pretpostavkom neshvaćanja navedenog najčešće, a to je i najbenevolentnije što se može desiti, pati godišnji plan rada društva jer provođenje ne funkcionira uslijed loše upravljačke strukture. Međutim, zbog specifičnosti speleologije kao takve ponekad i dobro organizirana formalna struktura ne može garantirati uspjeh speleološke udruge i njezine aktivnosti na godišnjoj razini.

U kontekstu ovoga rada vodstvo, odnosno osobe koje imaju karakteristike vođe, mogu preokrenuti u pozitivnom odnosno negativnom smjeru događanja unutar speleološkog udruženja. Vođe unutar speleološke udruge ne moraju i često nisu osobe koje su dio formalne upravljačke strukture. To mogu biti pojedinci sa višegodišnjim relevantnim speleološkim iskustvom, osobe koje imaju utjecaj na motivaciju članova odsjeka, osobe koje nemaju iskustva ali imaju volju i htijenje postići adekvatne rezultate za svoj odsjek. Navedeni pojedinci obično intuitivno preuzimaju odgovornost vođenja pojedinih procesa, najčešće speleoloških istraživanja, a koje članstvo cijeni i spremno ga je slijediti. Ukoliko takvih pojedinaca u društvima nedostaje obično su potrebne godine truda i rada da bi speleolozi stekli iskustvo i došli u položaj neformalnog vođe. Ako speleološko društvo nema unutar svojeg članstva osobe koje teže samostalnom donošenju odluka temeljenih na adekvatnom znanju te koje ne znaju što bi i na koji način bi pokrenuli događanja vezana uz speleološke aktivnosti postavlja se pitanje kakav je konačan rezultat takve organizacije. Ipak, u većini speleoloških odsjeka oduvijek su postojali pojedinci koji su svojom karizmom i iskustvom pomicali granice mogućnosti ostvarenja pojedinih speleoloških ciljeva. U nastavku ovoga rada cilj je opisati modele vodstva i vođenja kako bi budući formalni i neformalni vođe maksimalno osvijestili pristup koji možda intuitivno postoji u njihovom radu.

3. Teorijski pristupi vodstvu i upravljanju

U prethodnom poglavlju pokušao sam dati suvremenu definiciju vodstva i upravljanja uzimajući u obzir speleološko okruženje u kojem se procesi vodstva i upravljanja pojavljuju.. Naime, osobine vodstva i alati za upravljanje organizacijama mogu se primijeniti na gotovo sva društva koja imaju organizirani oblik djelovanja bilo da su u profitnom ili neprofitnom sektoru. Osim, toga čini se kako pojedinci unutar speleoloških organizacija koji preuzimaju uloge vođenja i upravljanja istraživačkih akcija ili rada udruge čine to na intuitivnoj razini, koristeći svoje urođene osobine ne imajući svijest postoji li neki određeni stil komunikacije koji ih razlikuje od ostalih. Jedini mehanizam koji nam može pokazati kako neka osoba ili više

njih vode odsjek odnosno udrugu je svojevrsno javno mišljenje cjelokupnog članstva udruge o tim pojedincima. Radi se zapravo o raspoloženju članstva koje spremno provoditi ciljeve zadane od strane formalne strukture. Često puta osobe koje imaju odgovornost nesvjesno koriste neke od modela i stilova vodstva koje će biti opisane u nastavku pa će se možda neki od njih i prepoznati a nadam se da će svakako potaknuti na promišljanje o vlastitim prednostima ili pak nedostacima. U nastavku ovoga rada prikazati ću relevantne teorijske pristupe vodstva i upravljanja na općeniti način imajući a vid specifičnosti koji se odnose na speleološku djelatnost obraditi kasnije u radu. Cilj ovoga dijela rada je na temelju dostupnih informacija prikazati odnosno opisati potrebne vještine vođenja, u kojem stupnju su vještine vođenja potrebne u speleologiji te može li svijest o postojanju različitih stilova doprinijeti razvoju speleološke organizacije.

Vodstvo i upravljanje su, kako sam već naveo, procesi koji u sebi podrazumijevaju angažirane pojedince te su stoga usko povezani i sa osobinama o kojima bi pojedinci trebali voditi računa. Iako postoji nebrojeni pregled osobina istaknuti ću samo deset koji predstavljaju preduvjet za razvoj vodstva i sposobnosti vođenja. Te osobine ne ovise o stilu i teorijskom pristupu i nisu jamstvo uspješnosti već su univerzalni uvjeti koji stoje kao podloga u različitim situacijama vođenja⁹:

- Odgovornost i završavanje zadataka
- Ustrajnost u ostvarenju ciljeva
- Smjelost i originalnost u rješavanju problema
- Preuzimanje inicijative u socijalnoj interakciji
- Razvijena svijest o osobnom identitetu
- Spremnost na prihvaćanje posljedica odluka i postupaka
- Spremnost na suočavanje sa stresom zbog donošenja odluka
- Spremnost na toleriranje frustracije i odgode zadovoljstva
- Sposobnost utjecanja na ponašanje drugih ljudi
- Sposobnost strukturiranja sustava socijalne interakcije prema trenutnim potrebama

U samoj srži navedenih osobina stoje pojmovi odnosno vrline koje je potrebno pojedinačno razvijati kako bi one postale temelj za razvoj vlastitih pristupa:

⁹ Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb, str: 1.-14.

- Odgovornost
- Ustrajnost
- Razboritost
- Inteligencija
- Hrabrost
- Odlučnost
- Samopouzdanje
- Društvenost
- Osjećaj za pravdu
- Trajno raspoloženje spremnosti na djelovanje
- Razvoj sposobnosti i znanja

Navedene osobine i pojmovi pokazuju kako postoji direktna veza između obilježja potrebnih za proces vođenja i samih karakternih osobina ličnosti pojedinca koji se nalazi u procesu vođenja stoga ću u nastavku pojasniti prvi od mogućih pristupa vodstvu koji se temelji na osobinama ličnosti vođe. Nakon opisa svakog od mogućih pristupa pokušati ću oslikati usporedbu u kontekstu speleološke djelatnosti.

3.1. Pristup temeljen na osobinama

Pristup temeljen na osobinama jedan je od najranijih sustavnih pokušaja istraživanja vodstva¹⁰ kojemu je za cilj bio pokušaj izdvojiti osobine pojedinaca koji ih čine velikim vođama. U tom smislu valja kratko napomenuti kako se taj pristup temeljio na istraživanju osobina velikih ličnosti političke i ekonomske povijesti svijeta (kao npr. Aleksandar Veliki, Napoleon, Steve Jobs, Mahatma Gandhi itd.)

Smatralo se da se ljudi rađaju s takvim osobinama te da ih posjeduju samo „veliki“ ljudi koji mijenjaju povijest. Međutim, takvo stajalište je napušteno uslijed teze kako se vođe ni po jednom skupu osobina ne razlikuju od osoba koje nisu vođe odnosno kako iste osobine koje posjeduje vođa mogu biti prosječne osobine bilo kojeg pojedinca. Osim toga pojedinac s osobinama vođe koji je bio u prilici voditi u jednom slučaju možda neće biti uspješan vođa u drugoj situaciji.¹¹ Ipak, istraživači ne spore činjenicu da osobne kvalitete ostaju temeljem pristupa vodstva u kojem glavni čimbenik predstavljaju upravo osobine. Stoga su autori u

¹⁰ Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb, str: 15

¹¹ Isto, str: 18

svojim radovima izdvojili, na temelju proučavanja „velikih“ ličnosti, osobine koje su prevladavale prilikom donošenja odluka, motivacije podređenih i rezultatima.

Ključne osobine vođa, u navedenom kontekstu predstavljaju već prije spomenute osobine; fizičke osobine, inteligencija, samopouzdanje, odlučnost, poštenje i društvenost. U nastavku ću detaljnije opisati svaku od navedenih osobina.

Čini se kako fizičke osobine pojedinca značajno utječu na percepciju i ocjenu je li osoba sposobna za uspješno vođenje. Fizičke osobine poput visine, crta lica odnosno cjelokupne pojave mogu pozitivno ali i negativno utjecati na poimanje skupine o adekvatnosti vođe. Iako je ova karakteristika u potpunosti subjektivna, činjenica je da se u pojedinim organizacijama način pojavnosti osobe koja je formalno vođa, može dovesti u vezu sa stupnjem povjerenja koje članovi organizacije imaju u hijerarhiji pretpostavljene osobe. Pritom naglašavam kako se u ovom slučaju ipak radi najviše o dojmu koje neke druge karakteristike mogu opovrgnuti ili potvrditi.

Inteligencija je, odnosno intelektualne sposobnosti, su sposobnosti uvijek pozitivno povezane s vodstvom. Pritom ne mislim isključivo na kvocijent inteligencije već na izražene verbalne sposobnosti, perceptivne sposobnosti te sposobnosti ispravnog zaključivanja i sagledavanja unutarnjih i vanjskih okolnosti neke organizacije, koje povećavaju kapacitet osobe da vodi. Intelektualne sposobnosti znatno uvećavaju usvajanje složenih vještina rješavanja problema i vještina socijalnog prosuđivanja.

Samopouzdanje odnosno vjerovanje pojedinca u ispravnost i snagu vlastitih znanja i sposobnosti, pomaže osobi da preuzme odgovornost vođenja. Vjera da se mogu ostvariti rezultati omogućuje vođi da bude siguran prilikom donošenja odluka. Osim toga vođa koja ima samopouzdanost kao osobinu trebao bi moći na adekvatan način iskomunicirati željeni cilj bez dovođenja sebe i članove organizacije u nepotreban konflikt.

Odlučnost pripada karakternoj osobini koja je ključna za provođenje odluka koje se donose na razini organizacije. Odlučnost je želja za obavljanjem zadatka ili aktivnosti i usko je vezana uz ustrajnost, inicijativu i potrebu dominacije nad drugima. U vremenima i situacijama kada je potrebno usmjeravati podređene ili sljedbenike neke organizacije odlučni vođe mogu donijeti prevagu prilikom odabiranja najboljeg puta.

Poštenje pretpostavlja svojevrsni moralni integritet vođe i u većini organizacija ono je važna osobina. Svojstva poštene osobe je želja da se u svakoj situaciji izgrade iskreni odnosi

koji se temelje na povjerenju. U nekim organizacijama navedena svojstva imaju veću težinu prilikom motivacije podređenih nego utvrđeni pravilnici ili norme.

Društvenost pretpostavlja sklonost osobe da gradi ugodne odnose među ljudima. Uljudnost, taktičnost i otvorenost mogu biti različitog intenziteta ovisno o kulturi organizacije u kojoj su takve osobine poželjne. Emocionalna inteligencija je posebno važna za osobinu društvenosti. Emotivno inteligentni ljudi posjeduju skup socijalnih vještina kao što su empatija, razvijena komunikacija, samosvijest, sposobnost samoregulacije čuvstava te visoku motivaciju za rad.

Stilovi vodstva temeljeni na osobinama mogu se prepoznati po nekoliko načina na koji vođa upravlja procesima organizacije pa u tom smislu razlikujemo:

- Autoritativni stil vođenja
- Autoritarni stil vođenja
- Stil vođenja temeljen na služenju
- Stil vođenja temeljen na demokratskim načelima

Prednosti pristupa temeljnog na osobinama očituju se kao univerzalne osobine koji čine osobe koje vode nadarenima za proces vodstva. Pojedinci sa prethodno opisanim osobinama u mogućnosti su djelovati na izvanredan način u različitim situacijama koje predstavljaju izazov za organizaciju. Nedostaci se tiču nedostatnosti da se stvori cjelokupan popis osobina koje su potrebne da bi osoba bila uspješna u procesu vođenja, drugim riječima čini se da je popis osobina zapravo beskonačan i nije podložan mjerljivosti. Kao najvažniji nedostatak se čini da osobe sa spomenutim osobinama uopće ne moraju u uvjetima kada je to potrebno dokazano voditi organizaciju prema cilju. Nadalje, osobine poput društvenosti su uvjetovane fiksiranom psihološkom strukturom pojedinca i čini se kako prirodno introvertiranu osobu ne možemo naučiti da postane ekstrovertirana. Pristup temeljen na osobinama vođe više služi kao smjernica o tome koje osobine poželjno imati ako osoba teži vodstvu.¹²

¹² Isto, str: 27

3.2. Pristup temeljen na vještinama

Pristup temeljen na vještinama prebacuje težište sa osobina ličnosti poželjnih za vođenje prema vještinama koje je moguće naučiti i razvijati s ciljem visoke razine stručnosti u pojedinom području. U većini suvremene literature vještine su ono što se može postići vježbanjem i usvajanjem znanja a temelje se na tri razine; tehničke vještine, međuljudske vještine i vještine apstraktnog mišljenja.¹³ Mogućnost vođenja uvelike ovisi o sposobnosti suočavanja sa složenim zadacima a pristup temeljen na vještinama omogućava stjecanje znanja koja su preduvjet da se s povjerenjem slijedi formalni ili neformalni vođa.

Najznačajniji aspekt vodstva temeljen na vještinama predstavljaju tehničke vještine a definiraju se kao znanje i stručnost u određenom području, analitičke sposobnosti te korištenje i upotreba oruđa i tehnika za rad. Tehničke vještine su nužne u mnogim zanimanjima gdje je potrebno stvarno operativno znanje o procesima, načinu korištenja tehničke opreme. Znanje je ključni aspekt ove sposobnosti i ono mora biti permanentno usvajano i u skladu s potrebama organizacije te razvoju tehnologije. U narednim poglavljima će posebno biti razmatrane upravo navedene vještine u kontekstu speleološke djelatnosti. Valja pritom naglasiti da u vođenju organizacije, kada je u pitanju formalna struktura, naglasak na tehničkim vještinama nije uvijek na prvom mjestu već je to moć konceptualnog odnosno apstraktnog mišljenja.

U širem smislu navedeno apstraktno mišljenje obuhvaća sposobnost rada s idejama i pojmovima.¹⁴ Vještine apstraktnog mišljenja tiču se sagledavanje šire slike i cjelokupnog okruženja organizacije. Vođa koja razvija apstraktne vještine mora biti u stanju razmišljati strateški i sukladno tome donositi planove koji će anticipirati sve relevantne čimbenike za uspjeh rada organizacije. Osim toga mora posjedovati i razvijati vještine rješavanja problema u realnom vremenu ali i sposobnost razlučivanja bitnih od nevažnih stvari te oblikovanja i razumijevanja alternativnih rješenja za pojedini problema. U kontekstu speleološke djelatnosti takav pristup također ima značajno mjesto i biti će razmatran u kasnijim dijelovima rada.

Međuljudske vještine u najširem smislu podrazumijevaju rad s ljudima. To su vještine koje vođi omogućuju da uspješno surađuje sa vertikalnom i horizontalnom strukturom, s kolegama, nadređenima i podređenima u ostvarenju ciljeva organizacije.¹⁵ Nebrojani su radovi

¹³ Isto, str: 39

¹⁴ Isto, str: 42

¹⁵ Isto, str: 41

na temu upravljanja ljudskim potencijalima i načinima kako vođe priopćuju i prilagođavaju svoje ideje idejama drugih.

Model vodstva temeljen na vještinama jedan je od rijetkih pristupa koji imaju vrlo malo nedostataka ali u kontekstu ovoga rada nije ih potrebno isticati jer nisu u direktnoj korelaciji sa temom ovog rada. Čini se kako jedino što treba reći da je za ovakav pristup vođenja potrebno puno vremena i radnog iskustva. Prednost je što zapravo bilo tko može uz dovoljno truda i odricanja naučiti bilo koji tehnički aspekt kao što je npr. u speleologiji upotreba sprava i užeta za istraživanje špilja i jama. Svaka od ovih sastavnica može se podijeliti na više podsastavnica a posljedica je veliki broj varijabli čiji detaljni opis nadilazi svrhu ovog rada.

3.3. Timsko vodstvo

Vodstvo koje podrazumijeva suradnju u organizacijskim skupinama i radnim timovima nesumnjivo predstavlja najpopularnije područje u teoriji i istraživanju vodstva¹⁶. Čini se da navedeni pristup najrealnije oslikava izazove s kojima se suočava organizacija koja dijeli zajedničke ciljeve. Svaki uspješan timski rad pretpostavlja mogućnosti vođe da usmjeri članove tima na djelovanje prema ostvarenju zadaća. Za takav pristup potrebno je imati niz vještina koja podrazumijevaju prije svega odgovornost za funkcioniranje tima. Kvalitetno obavljanje nekog posla u modelu timskog vodstva ovisi o angažmanu mreže ljudi koji su uključeni u neki projekt ili zadatak stoga bi se timsko vodstvo moglo najjednostavnije opisati kao vodstvo temeljeno na umijeću suradnje koja uključuje postizanje visokog stupnja motivacije za ostvarenje željenih ciljeva.¹⁷

Kompetencije vođe kao osobe odgovorne za uspješno djelovanje radnog tima uključuju vještine prepoznavanja manjkavosti skupine kako bi se identificirale najslabije točke u odnosu na zadani cilj djelovanja. Zatim, vođa tima mora biti u stanju predvidjeti sve čimbenike koji utječu na efikasnost i učinkovitost grupe koju vodi kako bi na vrijeme spriječio sve negativne utjecaje koji eventualno mogu prijetiti ili su zapreka za ostvarenje zadatka.

Postupci vođe u timskom radu odnose se također na unutarnje i vanjske čimbenike, usmjerenost na zadatak, te usmjerenost na odnose. Što se tiče usmjerenosti na zadatak vođa mora biti u stanju predočiti jasno timu cilj i svrhu, strukturirati skupinu koju vodi radi

¹⁶ Isto, str: 207

¹⁷ Nikić, M., (2004.), Temeljna načela timskog rada, Diacovensia,

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Đakovo str: 2

postizanja najveće učinkovitosti, uvijek imati alternativna rješenja za izazove koje se nalaze pred timom te uvježbavati uhodane postupke i procese kao pripremu za djelovanje u stvarnim uvjetima. U odnosu na vanjske faktore postupci vođe usmjereni su na lobiranje odnosno osiguravanje potpore za tim. Osim toga jedan od najvažnijih zadataka je pravodobno dijeliti informacije članovima tima te zaštita tima od različitih ometanja ukoliko to prijeti neostvarivanju zadatka.

U radu sa timovima valja istaknuti nekoliko ostalih aspekata koji mogu doprinijeti uspjehu u ostvarivanju rezultata vođe i njegovog tima.¹⁸ Jedan od značajnijih aspekata je vođina sposobnost empatije odnosno sposobnost uvida u tuđe emocije i prilagodba prema tuđim potrebama. Osobe koje posjeduju sposobnost empatije, odnosno koje znaju i žele suosjećati s drugima, prikladne su za timski rad. Uspostavljajući prijateljski odnos sa svojim suradnicima, takve osobe omogućavaju suradnju koja donosi adekvatne rezultate. Skupine koje se ugodno osjećaju zajedno, koje uživaju u zajedničkoj suradnji imaju emocionalni kapital koji im pomaže da postignu velike rezultate i da prebrode teška vremena krize. Skupine bez takvih emocionalnih veza brže se paraliziraju, pogrešno funkcioniraju i vrlo lako se raspadaju pod pritiskom izazova i kriza.¹⁹ Ovaj aspekt je izrazito važan u kontekstu speleoloških timova koji se često mogu naći u izazovnim situacijama gdje je potrebna visoka razina suradnje i povjerenja među članovima tima.

Drugi značajan aspekt vođenja tima odnosi se na sposobnost komunikacije. Komuniciranje je razmjena informacija, ideja i osjećaja verbalnim i neverbalnim sredstvima. U procesu traženja najboljeg rješenja potrebno je razviti otvorenu komunikaciju u timu ili skupini.²⁰ Komunikacija odnosno retoričke vještine jedna je od najstarijih znanja u ljudskoj povijesti. Komunikacijom, odnosno prenošenjem poruka, dobivaju se ili gube ratovi, pregovorima se dobivaju ili gube prilike za ostvarenje koristi bilo koje vrste. Uvriježeno je mišljenje da ljudi općenito znaju komunicirati međutim čini se da je to zabluda. Kada šaljemo verbalnu poruku obično mislimo da smo tu poruku i prenijeli na način koji smo to i mislili. Prava je istina da je ključ u primatelju poruke pa je stoga ključno razumjeti i motivaciju onoga koji sluša odnosno prima pošiljateljevu namjeru. Nadalje, vođe često padaju u zamku delegiranja zadataka podrazumijevajući da je to dovoljno za ostvarenje zadaće. Iskustvo nam govori da je ponekad potrebno i višestruko prenijeti poruku da bi se zadatak izvršio. Zatim,

¹⁸ Isto, str: 6

¹⁹ Isto, str: 7

²⁰ Boban, V., (2007.), Počela govorne komunikacije, Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, str: 30

često se naglasak daje samo na verbalno a zanemaruje se neverbalni aspekt slanja poruka primatelju. U tom smislu važno je istaknuti kako se poruke šalju pokretima, mimikom, elementima vremena i prostora, odjećom, stvarima, pa čak i mirisima i okusima.

Uzrok sukoba u timskom radu često je neizbježna posljedica nedostatka kvalitetne komunikacije posebno u dijelu koji se tiče odnosa među osobama koje komuniciraju. Potrebno je savladati opseg komunikacije i usredotočiti se na ono što je relevantno za problem koji se javlja stoga je izrazito važno znati gospodariti nad vlastitim komunikacijskim sposobnostima.

Sljedeći važan aspekt vođenja u timovima je sposobnost da se postave jasne norme i očekivanja od članova tima. Ponekad je potrebno suočiti se sa pojedincima koji ne doprinose na željenoj razini učinkovitosti a vođa mora biti u stanju suočiti sve aktere sa izazovima i kritikama koji su upućene.

Vođa tima upravlja motivacijom ostalih članova i u tom kontekstu zadaća je prvenstveno znati prepoznati vlastite slabosti i ograničenja kao i slabosti i ograničenja ostalih članova kako bi pronašao najbolji put za iskrenu i dobrovoljnu suradnju sa najvećim stupnjem motiviranosti. To je često i najteži zadatak u radnim timovima jer je potrebno usvojiti određene uvjete za ostvarenje najvećeg stupnja motivacije. U tom kontekstu vođa treba uzeti u obzir različite profile osoba koje se nalaze u timu i postići razinu suradnje koja doprinosi općoj učinkovitosti. Osim toga vođin zadatak je budno paziti na usredotočenost na zajednički cilj kako bi zadržao fokus i usmjerio članove tima na najvažnije a to je ostvarenje zajedničkog cilja.²¹

Vrlo važan čimbenik uspješnog timskog rada je donošenje prave odluke i zrelo prihvaćanje odgovornosti sa željom da se ona što prije ostvari. U donošenju jedne odluke uključeni su mnogi elementi kojih nismo ni svjesni, a važno je poznavati ih kako bi naša odluka bila zrela i korisna. Možemo kratko sažeti kako je kompletni vođa, u kontekstu timskog rada, onaj koji ima idejni i organizacijski talent, snažnu ideju, znanje, karizmu i kompletnu racionalnu i emocionalnu zrelost.

3.4. Temeljne odrednice upravljačkog procesa

Temelj učinkovitog vodstva, kako je prethodno opisan, čini osmišljavanje zadataka postavljenog određenoj organizaciji i njegovo jasno definiranje i utvrđivanje. Vođa postavlja

²¹ Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb, str: 380

ciljeve, određuje prioritete i utvrđuje standarde.²² Način na koji vođa to čini može ovisiti o odabiranju njegovog pristupa za navedeno što je opisano u prethodnim poglavljima. U ovom poglavlju biti će riječi o temeljnim odrednicama upravljačkog procesa koji se razlikuje od pojma vodstva jer pretpostavlja standard za bilo koji od modela vođenja. Radi se o uobičajenim alatima provođenja i realiziranja ciljeva koji bi zapravo svaki vođa morao imati usvojeno kao temeljno znanje. U suvremenoj literaturi o upravljanju i upravljačkim procesima naglasak je stavljen na četiri osnovna mehanizma o kojima će detaljnije biti riječi u nastavku a to su; planiranje, organiziranje, utjecaj i kontrola.

Važno je istaknuti u kontekstu pojma o vodstvu kako vođa koji nije osposobljen i svjestan navedenih upravljačkih temelja ne može uspješno pratiti i realizirati zadane ciljeve bez obzira na njegove sposobnosti kao vođe. Vođa pravilnom i pravodobnom upotrebom upravljačkih temelja ispunjava misiju i viziju organizacije koju vodi, stoga je upravljački proces zapravo organ institucije ili organizacije i prvenstveno je rezerviran za formalno vodstvo unutar neke organizacije.²³

3.4.1. Planiranje

Planiranje je ključna aktivnost neovisno o vrsti organizacije kojim se upravlja. Formalna definicija planiranja je da je ono sustavni razvoj programa kojima je cilj postići dogovorene ciljeve kroz proces analize procjene i odabira među predviđenim mogućnostima.²⁴ Planiranje osim toga predstavlja osnovu za organiziranje, utjecaj i kontrolu kojima je rezultat postizanje ciljeva. Elementi procesa planiranja, prema suvremenim autorima sastoje se od najmanje šest koraka koji uključuju:

- određivanje organizacijskih ciljeva,
- određivanje alternativnih načina za postizanje ciljeva,
- razvoj pretpostavki i scenarija za svaki odabrani način postizanja ciljeva,
- odabir najboljeg načina za postizanje ciljeva,
- razvoj zasebnog plana za odabrani način
- realizacija planova.²⁵

²² Drucker, P.,(2005.): Najvažnije o menadžmentu, M.E.P. Consult, Zagreb, str: 227

²³ Isto, str: 23.

²⁴ Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb str: 134

²⁵ Isto, str:138

Svaki od navedenih načina pretpostavlja donošenje odluka stoga je potrebno uspostaviti uvijete u kojima se odluke donose a to najčešće pretpostavlja aktivnu uključenost formalne strukture organizacije koja pritom koristi svoj legitimitet za donošenje odluka. Da bi formalna struktura znala kamo želi stići potrebno je imati strateški pregled unutarnjih i vanjskih okolnosti koje utječu na organizaciju kako bi proces planiranja imao svoju svrhu u djelatnosti kojom se organizacija bavi. Planovi su također uvjetovani pravnim odnosno zakonodavnim okolnostima pojedine organizacije a provode se pod utjecajem politika, postupaka i internih pravila kao okvir za donošenje planova za realizaciju.

Iako su u literaturi a i u praksi različitih organizacija često puta jasno naznačeni navedeni okviri i uvjeti postavlja se pitanje zašto mnogi planovi organizacija propadaju. Odgovor se krije u nedostatku jednog ili više gore navedenih koraka u postupku planiranja. Stoga se u tom kontekstu često događaju pogreške pa primjerice upravljačka struktura organizacije nedovoljno pažnje posvećuje samoj realizaciji planova ili se pogrešno pretpostavljaju ulazne stavke ljudskih i materijalnih resursa pa planovi propadaju netom što su doneseni.

3.4.2. Organiziranje

Funkcija organiziranja je vrlo važna stavka u sustavu upravljanja jer je ona primarni mehanizam za aktiviranje planova.²⁶

Za mnoge suvremene organizacije smjernice za organiziranje planova koriste se prema općim načelima organiziranja a to su :

- Osvrt na planove i ciljeve
- Formiranje glavnih operativnih zadataka
- Određivanje vremenskih rokova
- Podjela glavnih zadataka na podzadatke
- Alociranje resursa potrebnih za izvođenje zadataka
- Delegiranje zadataka

Iz ovih načela jasno se vidi kako je za organiziranje izvođenja planova potrebno adekvatno organizirati ljudske i materijalne stavke da budu u skladu sa postavljenim ciljevima. Formalna struktura mora jasno odrediti formalni autoritet ili više njih za vođenje dodijeljenih zadataka

²⁶ Isto, str: 228

koje je potrebno koordinirati kroz jasno i precizno izrečene odluke te dodijeliti dužnosti i odgovornosti na podređene. Ključno je uspostaviti disciplinu i jedinstvo u hijerarhiji ali pritom imati otvoreni pristup za inicijative ostalih u tom procesu. U procesu organiziranja važno mjesto zauzima delegiranje zadataka osobama koje za to imaju povjerenje formalne strukture. Kao i kod procesa planiranja, izostavljanje nekih od navedenih smjernica za organiziranje može dovesti do pogrešnih aktivnosti odnosno do neuspjeha u realizaciji ciljeva stoga primjerice kad formalna struktura delegira zadatke mora imati na umu sposobnosti i vještine osobe kojoj se zadatak predaje na izvršenje.²⁷

3.4.3. Utjecaj

Alati utjecanja na provođenje organizacijskih zadataka najbliže su povezani sa već opisanim modelima i pristupima vodstvu stoga je potrebno samo kratko naznačiti kako utjecanje ovisi o samom vođi. Utjecaj u tom kontekstu ovisi o mogućnostima i sposobnostima motiviranja, komuniciranja, razumijevanja potreba ljudi te sposobnostima poticanja kreativnosti i inovativnosti među ljudima koji izvršavaju planove.

3.4.4. Kontrola

Okruženje suvremenih organizacija bilo kojeg oblika nužno dovodi do toga da one postaju sve složenije te postaje posebno važnim među prioritetima pratiti i evaluirati sve prethodno navedene procese. Postupcima kontrole, jednostavnim riječima, znači pratiti da se zadani ciljevi učine na način na koji je to i planirano. Imajući navedeno u vidu planiranje i kontrola neodvojivi su procesi odnosno funkcije upravljačkog procesa. Važnost kontrole je u činjenici kako nije dovoljno samo planirati i organizirati procese već je potrebno razvijati metode kontrole kako bi članovi organizacije bili svjesni kad dođe do odstupanja od plana. Stoga je definicija kontrole sustavno nastojanje da se rezultati planirane aktivnosti međusobno usporede kako bi ustanovili poklapaju li se sa planovima a sve u svrhu poduzimanja korektivnih mjera.²⁸ U tom procesu postoje tri vrste kontrole; prethodna, istovremena i kontrola putem povratnih informacija. Prethodna kontrola se provodi prije samog obavljanja posla, istovremena se obavlja tijekom provođenja zadatka a kontrola putem povratnih informacija pretpostavlja donošenje korektivnih mjera na temelju prošlih organizacijskih rezultata u određenom razdoblju.²⁹

²⁷ Isto, str: 262

²⁸ Isto, str: 480

²⁹ Isto, str: 484

Da bi se proces kontrole uspostavio vrlo važan aspekt predstavlja formalna struktura organizacije odnosno pitanje ima li formalna struktura vidljivu i stvarnu moć donošenja odluka i provođenja kontrolnih mjera. Primjerice, osoba koja nije stručna u svom poslu teško će ostvariti pristup informacijama potrebnim za kontrolu ostvarenih rezultata. Funkcija kontrole je vrlo osjetljiva u organizacijama jer je se postavlja koliko je kontrole potrebno, kada i u kojim uvjetima. Zaključno, jamstvo kvalitetno izvršenih organizacijskih ciljeva pretpostavlja uspostavu kontrolnih mehanizama kao važnog čimbenika otkrivanja problema ili pak donošenja odluka na temelju pozitivnih ili negativnih rezultata.

4. Dinamika razvoja vještina vođenja u speleološkim organizacijama

Prikazom osnovnih aspekata u teoriji vodstva i upravljanja pokušao sam na općeniti način prikazati neke univerzalne osnove za vođenje i upravljanje unutar organizacija bilo da se bave profitnim ili neprofitnim djelatnostima. Na temelju tog prikaza pokušat ću u ovom poglavlju razlučiti navedene aspekte u kontekstu speleoloških organizacija u Republici Hrvatskoj.

Činjenica je da speleološke aktivnosti u 21. stoljeću u velikoj mjeri nadilaze element zabave ili pukog hobija. Danas je to multidisciplinarna djelatnost koja ima svoju dugu povijest i sve složenije uvjete koji joj omogućavaju razvoj u širem društvenom kontekstu. Izuzetna bioraznolikost i georaznolikost našeg hrvatskog podzemlja dio je širih spoznaja o Dinarskom kršu te je svako istraživanje važno u širim, usudio bih se reći i globalnim okvirima koji se tiču klimatskih promjena, zaštite i brige za okoliš. Znanja i vještine speleologa danas služe čak i kao poligon za istraživanje svemirskih prostranstava gdje špilje i jame postaju prostori za učenje i prilagodbu u ekstremnim uvjetima u svemiru.³⁰

Speleologija u tom kontekstu zapravo postaje skup vještina koje služe kao pomoćna djelatnost za razne znanstvene discipline i područja ljudske djelatnosti. Speleologija kao djelatnost ima svoje sportske i znanstvene karakteristike stoga je poželjno da se speleolog današnjice razvija u intelektualnom ali i fizičkom smislu kako bi mogao istodobno obavljati više multidisciplinarnih i zahtjevnih funkcija unutar speleološkog objekta. U tom smislu permanentno učenje je osnova razvoja speleologa a k tome on doprinosi i općem razvoju fundusa znanja u širem društvenom kontekstu.

30

https://www.researchgate.net/publication/318769043_Speleology_As_An_Analogue_To_Space_Exploration_Five_Years_Of_Astronaut_Training_Testing_And_Operations_In_The_ESA_CAVES_Program

Razvoj speleologa je dugotrajan proces usvajanja različitih znanja ali sve počinje unutar okvira speleološke edukacije koja je prvi susret sa speleologijom osobe koja se želi njome baviti. Kvalitetno provođenje programa školovanja i briga za sustavno ponavljanje i usvajanje novih vještina stoga predstavlja jedan od najvažnijih elemenata speleološke djelatnosti. Možemo reći kako se proces stvaranja speleologa sastoji od kombinacije interesa pojedinca i elemenata konstantnog učenja koje započinje speleološkom školom za speleologa pripravnika. Početni interes se nadograđuje sustavnim stjecanjem iskustva u istraživanju špilja i jama a na temelju pozitivnih i negativnih iskustava odnosno promašaja i uspjeha u speleologiji javlja se novi interes ili se od speleologije odustaje. Ukoliko pojedinac uspješno prođe kroz početnu fazu koja završava otprilike dvije godine nakon završetka školovanja nužno je nastaviti sa pristupanjem ispita za zvanje speleologa čime ulazi u novu fazu kada speleološko okruženje u kojem se nalazi od njega očekuje novu inicijativu i preuzimanje složenijih odgovornosti. Da bi speleolog mogao preuzimati složenije odgovornosti morao bi, između ostalih specifičnih speleoloških vještina, posjedovati svijest o osnovnim tehnikama i metodama vođenja i upravljanja. U speleologiji je sposobnost planiranja, organiziranja, utjecanja i kontrole ključna za kvalitetno i sigurno obavljanje speleoloških istraživanja. Formalna struktura speleološke udruge dužna je svoje članove postupno upućivati, preko dodjele adekvatnih dužnosti odnosno delegiranja odgovornih zadaća, u prethodno opisane modele. Samo oni pojedinci koji uspješno usvoje spomenuta znanja mogu postati odgovorni vođe u svojim speleološkim zajednicama. U spomenutom kontekstu vremenski hodogram procesa stvaranja speleologa može se sažeti u nekoliko faza:

- PROMAŠAJI I USPJESI (PRVA KRIZA)

- PONOVNI INTERES – DUBLJE SPOZNAJE O SPELEOLOGIJII

- PREUZIMANJE ODGOVORNOSTI KROZ FUNKCIJE

Shematski prikazani hodogram razvoja speleologa služi kako bi smo bolje razumjeli proces kroz koji svaki speleolog prolazi prije nego što šire speleološko okruženje ne počne percipirati osobu kao onu koja ima znanje i iskustvo potrebno za vodstvo. Osoba koja je preuzela formalne funkcije društva čiji je član do tada bi morala usvojiti na visokoj razini sve speleološke vještine potrebne za sigurno i uspješno bavljenje speleološkom aktivnošću. Međutim postavlja se pitanje koje su to osobine najpoželjnije za razvoj speleologa kao vođe? Čini mi se, temeljem dugogodišnjeg iskustva kao speleolog, da su najpoželjnije osobine za vođenje speleoloških istraživanja kao one temeljene na vještinama i znanjima. Idealan speleolog bi u svakom slučaju morao posjedovati teoretsko i praktično iskustvo u svim tehničkim aspektima koje speleologija zahtijeva. Tu se prvenstveno misli na ovladavanje do razine automatizma tehnikama kretanja kroz speleološki objekt, zatim potpuno razumijevanje načina korištenja skupne speleološke opreme kao i njezine primjene u svim mogućim speleološkim uvjetima. Speleolog bi morao poznavati sve tehnike i načine opremanja speleološkog objekta, poznavati i primjenjivati sve uzlove, biti sposoban za topografsko crtanje speleoloških objekata te biti svjestan svih situacija kojima speleolog može biti izložen aktivno se baveći speleologijom.

Osim razvoja osobina vođenja na temelju tehničkih vještina speleolog više od svega mora razumjeti kako bez drugih speleologa njegova aktivnost nije moguća odnosno postaje ekstremno opasna. U tom kontekstu timsko vodstvo također je jedan od preduvjeta za razvijanje speleološke zajednice. Preuzimanje odgovornosti za organizaciju speleoloških istraživanja, logora ili ekspedicija pomaže razvoju navedenih vještina vodstva. U tom kontekstu iznimno je važna suradnja i razmjena znanja i iskustva starijih i mlađih članova speleološke udruge. U kontekstu vještina vezanih za konceptualno mišljenje speleolog koji teži vođenju morao bi poznavati sve vanjske čimbenike koji omogućavaju speleološku djelatnost

poput zakonodavnog okvira ili institucionalne suradnje na području zaštite okoliša pa sve do aktivnosti na području interdisciplinarnih znanstvenih istraživanja.

Najveća prepreka razvijanju članstva speleološke udruge ka osobinama vodstva predstavljaju nezdrave ambicije pojedinaca koji se bave speleologijom. Često puta u speleološkim organizacijama za preuzimanje određenih odgovornosti nameću se osobe koje u tome vide samo svoj vlastiti interes i želju za afirmacijom. Takve osobe nesvjesno narušavaju prirodan tijek speleološkog razvoja ostalih pojedinaca i narušavaju sklad u međuljudskim odnosima a rezultati koji se pritom postižu ne pricinjavaju nikakvo zadovoljstvo ostalim članovima speleološke organizacije.

Za razvijanje zajedništva u speleologiji čini se kako veliku ulogu imaju aktivnosti izvan samih speleoloških istraživanja. Speleolozi koji zajedno čiste stotine metara užeta, vode brigu o stanju oružarstva, vode brigu o održavanju prostorija u kojima se okupljaju i borave mogu biti izuzetne prilike za povezivanje i stvaranje osjećaja povjerenja što doprinosi uspješnim speleološkim akcijama.

5. Psihološki aspekti u speleologiji i kriznim situacijama

U životu svakog iskusnijeg speleologa postoje situacije koje pomiču njegove granice izdržljivosti kako u fizičkom tako i psihičkom smislu. Za sigurno i dugotrajno bavljenje ovom djelatnošću vrlo je važno održavati kondicijsku spremnost za napore koje speleologija iziskuje jer se ona sastoji od niza raznih elemenata kao što su planinarenje, alpinizam i same speleološke vještine. Nerijetko speleolozi da bi uopće pristupili objektu koji namjeravaju istražiti nose veliku količinu osobne i skupne opreme koja često prelazi i 25 kg na leđima. Speleološki objekti su obično udaljeni od poznatih markiranih puteva a put do njih nerijetko je vrlo zahtjevan i težak. Mnogi speleolozi početnici odustajali su od ulaska u sami speleološki objekt zbog pristupa i napora koji je iziskivao dolazak pred jamu ili špilju. Nakon takvog iskustva dolazak pred jamu već je istrošio dio snaga a tek je sada potrebno započeti speleološko istraživanje. Dolazak pred speleološki objekt posebno je iskustvo; u isto vrijeme mijenja se vegetacija a po ljetnim žegama nakon hodanja po kamenjaru osjeća se strujanje hladnog zraka i poseban specifičan miris koji okružuje prirodu oko ulaza u jamu. Taj osjećaj olakšanja često je povezan i sa prvim stresom odnosno zebnjom ili strahom pred nepoznatim crnilom koje se nalazi ispred speleologa. Nakon smještaja i organiziranja bivka pred ulazom u jamu, slijedi prvi doticaj sa fenomenom speleološkog objekta, oprezno prilaženje i naslućivanje dubine, uzimanje kamena i bacanje uz tišinu prisutnih. Kako sekunde prolaze oduševljenje je veće ali

se pojačava stres; ekipa je svjesna da je potrebno fokusiranje i koncentracija na zadatke koji su podijeljeni među istraživačkom ekipom. U tim trenucima čovjek – speleolog je najbliži istini o sebi, postaje svjestan svojih vlastitih mogućnosti i ograničenja. Među ekipom se raspoznaju oni koji su spremniji i manje spremni, sve u ovom trenutku prolazi kroz filter analize onih koji su iskusniji u ekipi istraživača. Pogledi koji se nesvjesno međusobno upućuju otkrivaju stanje svijesti pojedinog istraživača. Ukoliko je sve prethodno dobro organizirano sve obično prolazi u ležernoj atmosferi. Polagano oblačenje opreme uz obveznu dodatnu provjeru i pregled opreme potrebne za istraživanje, postavljanje prvog sidrišta i kreće se u nepoznato. Ulazak u podzemni svijet na jedan simboličan način predstavlja i ulazak u dubine ljudskog unutarnjeg svijeta doživljaja. Ti doživljaji, bili prolazni ili trajni, u memoriji speleologa ostaju često ispričani samo uz vatru nakon uspješno izvedenog speleološkog istraživanja. Netko je u tim doživljajima napravio hvale vrijedan napor i otkrio daljnje perspektive a samopouzdanje i ugled u društvu se povećava. Drugi je pak speleolog odustao vidjevši prvu veću vertikalnu, treći je uz velike napore prošao suženje a četvrti kad je to vidio nije se ni usudio proći dalje. Ako je sve prošlo u redu to je predmet šala i pošalica. Neka druga iskusna ekipa probila je granice svoje izdržljivosti na način da su i više od 12 sati proveli u daljnjem prodiranju bodreći jedni druge u trenucima kad je to potrebno.

Sve prethodno opisano je samo mali dio iskustva i doživljaja koje speleolozi proživljavaju baveći se speleološkim istraživanjem. Svi oni bez obzira na pozitivno ili negativno iskustvo prolaze i doživljavaju u sebi psihičke pojave koje svjesno a često nesvjesno upravljaju odlukama koje se donose. Do sada su se u speleološkoj literaturi te pojave nazivale objektivnim i subjektivnim opasnostima u planinama i podzemlju. U ovom dijelu rada cilj mi je produbiti razmišljanja o svim pojavama koje se u psihičkom smislu mogu javiti kod speleologa prilikom istraživanja jer nerijetko upravo ta unutarnja stanja i predispozicije određuju uspjeh ili neuspjeh akcije. Često se dešava da takozvane objektivne opasnosti, poput navedenih suženja u speleološkim objektima, otkrivaju psihičke (subjektivne) pojave poput straha, tjeskobe ili panike. Kako se u tim trenucima ponašati, koje metode upotrijebiti da se situacija razriješi imajući u vidu vlastitu sigurnost i sigurnost članova speleološke ekipe? Kako objektivne opasnosti utječu na pojavu psihičkih doživljaja i da li uvjetuju naše ponašanje prilikom bavljenja speleologijom? Koji su preventivni čimbenici da bi izbjegli neprilagođeno ponašanje i razinu frustracije koja se javlja kao posljedica suočavanja sa nepoznatom situacijom? Kako smanjiti neizvjesnost u speleologiji i rizik opasnih situacija svesti na minimum? Koja je razlika između rizika i neizvjesnosti ?

Na sva ova pitanja pokušat ću dati odgovor u ovom dijelu rada te prikazati suvremene odgovore na psihičke pojave koje se mogu javljati u manjem ili jačem intenzitetu u speleologiji. Naime, opće poznato je kako svijest i poznavanje stvari i pojava koje nas okružuju doprinose učenju a u našem slučaju to se odnosi na to kako ovladati svim navedenim psihološkim aspektima u speleologiji. Stoga je i cilj ovoga dijela rada opisati i približiti, prvenstveno na temelju iskustva autora, sve one psihičke pojave koje, ukoliko se njima ne ovlada, mogu biti prepreka uspješnom bavljenju speleološkom aktivnošću.

5.1. Razdioba psihičkog života

Svijet i zbivanja oko nas proučavaju različite prirodoslovne i društvene znanosti a predmet objektivnog ponašanja i neposrednog iskustva ljudskog ponašanja proučava psihologija koja se bavi proučavanjem psihičkih procesa koji omogućavaju doživljavanje te ponašanje.³¹ Psihičke procese, psihička stanja te psihička svojstva subjekta koji psihologija proučava možemo svesti na jedan pojam odnosno; dinamika psihičkog života. S obzirom da postoji nepregledan bibliografski popis literature i radova te široka razdioba psihologijskih grana te društvenih i individualnih problema kojima se bavi psihologija, pokušati ću dati prikaz samo onog dijela u psihologiji koji se tiču psihologijskih problema i pitanja vezano uz stresne situacije, poremećaja u ponašanju te područje emocija.

Psihički procesi poput zamjećivanja, mišljenja i čuvstava povezani su sa psihičkim stanjima umornosti, stupnja uzbuđenosti, stupnja pozornosti a ona pak dijelom ovise o psihičkim svojstvima poput razvijenih vještina i sposobnosti, temperamenta kao urođene predispozicije te značaja odnosno karaktera kao skupa osobina koji se vježbom mogu usavršiti.³² U djelatnostima koja se mogu promatrati kao ekstremna, poput speleologije (i ostalih avanturističkih djelatnosti) fiziološka komponenta omogućava veći stupanj psihičke stabilnosti jer utječe na samopouzdanje odnosno svijest o vlastitim mogućnostima. Međutim, nitko nije imun, bez obzira na fizičku spremnost, na pojave koje se mogu uočiti prilikom izlaganja organizma ekstremnim uvjetima. U tom kontekstu treba istaknuti da i fizički najspremniji pojedinac koji se počinje baviti speleologijom, ukoliko ne poznaje sebe i svoja ponašanja koja su uvjetovana vanjskim podražajima, neće moći adekvatno prilagoditi svoje ponašanje ili pak upravljati emocijama koja se javljaju prilikom izlaganja stresu.

³¹ Oatley, K. i Jenkins, J. ,(2003.), Razumijevanje emocija, Naklada Slap, Zagreb, str:25

³² Pavlina, Ž. i autori, (2000.), Vojna psihologija, MORH, Zagreb, str:7

Najbolji način kako spriječiti neželjena ponašanja u speleologiji je prvenstveno kvalitetna speleološka izobrazba koja je temelj za sigurno i dugotrajno bavljenje speleologijom. U tom smislu veliki dio odgovornosti za određene poremećaje u ponašanju prilikom obavljanja speleološke aktivnosti možemo naći i u načinu na koji se provodi edukacija, u ovom slučaju kandidata za speleologa pripravnika. Stoga, vrlo važan psihološki aspekt u speleologiji predstavlja speleološka škola odnosno speleološka selekcija potencijalnih kandidata za speleologa pripravnika.

5.2. Speleološka edukacija

Selekcija i klasifikacija kandidata za speleologa pripravnika, kao i u svakoj drugoj organizaciji temelji se na postojanju razlika i različitosti među ljudima koje se odnose na sposobnosti, mogućnosti, osobine, navike, vještine, sklonosti, motivacije i ostalo.³³ U speleološkim organizacijama u Republici Hrvatskoj nije nigdje posebno naglašeno odnosno propisano koga i na koji način pripustiti tečaju za speleologa pripravnika već procjena u većini slučajeva ovisi o životnom iskustvu voditelja škole ili općeg konsenzusa članova društva o tome koga primiti ili ne. Iako se posebna pozornost pridaje zdravstvenom stanju kandidata, za psihološke procjene nema standardnog pristupa te se speleološka organizacija izlaže riziku od naknadne manifestacije nepoželjnih osobina prilikom samog izvođenja školovanja. Rizik od takvog ponašanja ne možemo izbjeći niti ako se uspostave svojevrsni psihološki testovi nad pojedincima ali u svakom slučaju tim pristupom bi znatno pridonijeli razumijevanju osobina potencijalnih kandidata. U SO Željezničar poznati su slučajevi odabira kandidata na temelju motiviranosti za speleološku djelatnost a naknadnim uvidom u ponašanje pojedinca u grupi, u situacijama gdje se vježbaju speleološke tehnike ili pak u međusobnoj interakciji s drugim polaznicima i članovima odsjeka, otkrivali su se nepogodne osobine za bavljenje speleologijom. U tom smislu problem postaje veći ukoliko takva osoba ugrožava svoju ili pak sigurnost grupe.

Jedan od način prevencije takvih ponašanja svakako bi moglo biti uspostava dodatnih modela izobrazbe u području predavanja vezanih uz „Objektivne i subjektivne opasnosti u planinama i podzemlju“ što je jedan od propisanih predavanja Komisije za speleologiju. Naime svaki opis i upoznavanje sa objektivnim opasnostima prirodnog okruženja utječe na pojavu

³³ Isto, str: 85

psihičkih stanja te mogu rasvijetliti psihička svojstva koja posjeduje pojedinac. Stoga bi takva predavanja trebala biti interaktivna sa ciljem boljeg upoznavanja samog sebe.

Nepoželjna ponašanja, u dijelu selekcije kandidata za speleologa pripravnika, mogu se stoga barem umanjiti uvođenjem nekih oblika psiholoških testova. Ova metoda omogućava značajnu uštedu vremena i koristi se u slučajevima kada ne možemo opažati ponašanje ljudi u pojedinim situacijama. Tada koristimo ankete kojima pobuđujemo, prikupljamo i analiziramo izjave ljudi o njihovu ponašanju, stavovima, interesima i ostalom, i to istovremeno možemo učiniti za veći broj ljudi, što je značajna ušteda u vremenu. Budući da većem broju ljudi postavljamo ista pitanja o njihovu doživljavanju i ponašanju, njihove odgovore možemo uspoređivati. Međutim, nedostatak ove metode jest u tome što nismo sigurni da li su nam ljudi dali iskrene odgovore na postavljena pitanja i koliko uopće poznaju sami sebe.³⁴ Drugi svojevrсни alat za prevenciju nepoželjnih ponašanja možemo primijeniti u dijelu dodatnog uvida u subjektivne opasnosti odnosno pojave koje mogu zadesiti osobu koja se bavi speleologijom na način sustavnog opisa psihičkih pojava i njihovog pojašnjavanja odnosno opisivanja te usvajanja znanja o njima.

U tom kontekstu u narednim poglavljima pokušati ću opisati pojave koje se, pod pretpostavkom povoljnog općeg zdravstvenog stanja pojedinca, javljaju prilikom speleoloških aktivnosti bilo da se radi o početnicima ili o iskusnim dugogodišnjim speleolozima.

5.3 Psihičke pojave i speleologija

Prilikom prvih praktičnih iskustava sa speleologijom pojedinci se suočavaju sa prirodnim fenomenima za čije istraživanje su potrebne posebne tehničke vještine. Sama narav vještina potrebnih za istraživanje uzrokuje u zdravim pojedincima određenu razinu stresa te se tada većini po prvi puta javljaju, pod utjecajem vanjskih podražaja, unutarnji doživljaji koje svatko prolazi na svoj način. Nesumnjivo je riječ o stresu koji se na ovaj ili onaj način javlja u tim situacijama. U drugom primjeru možemo navesti iskusne speleologe koji se primjerice prvi put nalaze pred nepoznatim dijelovima špilje ili jame a tada se pojačava neizvjesnost u odnosu na buduće korake koje je potrebno učiniti ili pak neizvjesnost u odnosu na konfiguraciju terena pred kojim se nalaze. Usporedo s neizvjesnošću pred nepoznatim povećava se rizik od nepoželjnih odnosno opasnih situacija a iskustvo speleologa i njegovo praktično znanje svakako pomaže u rješavanju izazova.

³⁴ Isto, str: 86

Jedan od velikih uzroka odustajanja od speleološke aktivnosti možemo pronaći i kroz psihičku pojavu straha koja se javlja speleolozima kada su izloženi zahtjevnim ili manje zahtjevnim situacijama. Od značajnih psihičkih pojava u speleologiji važno je istaknuti tjeskobu, kao vid poremećaja u ponašanju, koja se povećava uslijed situacija za koje speleolog smatra da im nije dorastao a među najopasnijim pojavama možemo smatrati paniku kao neprijatelja za smireno i racionalno ponašanje te donošenje odluka. Sve prethodno navedene pojave poput stresa, strahova, tjeskobe, panike, rizika i neizvjesnosti u narednim poglavljima ću pokušati detaljnije prikazati kao i neke metode suočavanja s njima te posljedično njihovog razrješenja.

5.3.1. Stres u speleologiji

Iskusni speleolozi bez obzira koliko uspješni bili u prepoznavanju i savladavanju teškoća prilikom bavljenja speleološkim aktivnostima suglasni su kako speleologija pripada aktivnostima s potencijalnim visokim stresom. Visoka izloženost stresu se može pojaviti čak i kod iskusnih speleologa ukoliko se neredovito bave speleologijom odnosno ukoliko se kontrolirano ne izlažu stresnim situacijama.

Stres je psihička, tjelesna i ponašajna reakcija na vanjske ili unutarnje stresne podražaje a najjednostavnije se može opisati kao stanje poremećene psihofizičke ravnoteže pojedinca nastalo zbog nekog oblika ugroženosti.³⁵ Tako će u kontekstu speleologije stres doživjeti osoba koja je dulje zapela u nekom suženju ili je netom izbjegla manji ili veći odron stijene u speleološkom objektu. Stres se može doživjeti ako je osoba sama uzrokovala neku situaciju koja je opasna za život drugih unutar članova istraživačke ekipe. Međutim, u speleologiji neke situacije mogu biti objektivno teške pa čak i ugrožavajuće ali one ne moraju uzrokovati stres ako pojedinac prosuđuje kako one za njega nisu teške ili opasne. Drugim riječima speleolog objektivne opasnosti može procijeniti na način da sagleda koje situacije može prevladati bez napora a koje opasnosti mogu u njemu pojačati duševne i tjelesne napore za prilagodbu u danim okolnostima.

Stresne situacije su izrazito bitne kada se radi o više članova speleološkog istraživačkog tima jer stresno stanje je važno prepoznati kako bi se umanjila eventualna nezgoda cijele grupe istraživača. Stres je u svakom slučaju važno prepoznati i na njega odgovarajuće reagirati. Ukoliko nam nije jasno samo po sebi da nam je nelagodno ili ako je stres potrebno prepoznati

³⁵ Isto: str 379

kod drugih, postoji cijeli niz reakcija i dinamika djelovanja stresa koje je moguće opisati a time i pomoći samom sebi u rješavanju i suočavanju.

Važno je istaknuti kako se stres može pojaviti u bilo kojem trenutku unutar speleološkog objekta neovisno o razini stručnosti ili fizičke spremnosti i to zbog stalnog utjecaja fizikalnih stresora u objektu poput hladnoće, izazovnih situacija ili vremenskih prilika (voda, konfiguracija speleološkog objekta, stanje na površini itd.). Znakovi, odnosno sindromi stresa u speleologiji, mogu se očitovati kao psihički znakovi, tjelesni znakovi ili znakovi koji se odnose na ponašanje pojedinca u stresnoj situaciji.³⁶ Što se tiče tjelesnih znakova u stresnim situacijama možemo uočiti promjene u fiziološkim reakcijama kao što je povišeni puls ili ubrzano disanje. Ubrzani govor ili neuobičajen poredak riječi u rečenicama, stisnute usnice, nemiran pogled mogu nam pokazivati da se osoba nalazi pod stresom. Promjene uslijed stresa mogu biti uočljive i u raspoloženjima, stupnju koncentriranosti na određeni zadatak a u motivacijskom smislu može opadati odlučnost osobe da dovrši započetu akciju.

U speleološkim istraživanjima najveći oblik odgovornosti predstavlja sposobnost opremanja speleoloških objekata za napredovanje. Ukoliko osoba ne posjeduje znanja i iskustva ili ukoliko se kontinuirano nalazi u nepovoljnom položaju za izvedbu željene akcije prilikom opremanja, mogu se pojaviti gore navedeni simptomi stresa. Najbolje je u toj situaciji uzeti si vremena i odmoriti se kako bi sagledali moguća rješenja. Isto tako, ključno je rizične radnje u speleologiji obavljati u paru ili skupini kako bi netko drugi preuzeo zadatak ili kako bi verbalizirali brige koje tište speleologa u određenoj situaciji. Značajan izvor stresa mogu činiti i već spomenuta suženja u speleološkim objektima. Nije neuobičajeno da osoba izložena izazovu provlačenja kroz suženja odustane od samog napredovanja uslijed nemogućnosti kontroliranja i sabranosti. U speleologiji je svakako osim utreniranosti i iskustva važno raditi i na smirenosti te rješavanju napetosti koje mogu s vremenom uzrokovati tjeskoban osjećaj ili pak nepotrebnu živčanost. Nije nerijetko vidjeti manjeiskusne članove ekipe koji na neki način imaju teškoće u komunikaciji te su podložni čak i trenucima plakanja koji su neprimjereni jer ometaju siguran nastavak istraživanja ili povratak na površinu. Svi navedeni doživljaji u konačnici doprinose smanjenju razine sigurnosti potrebne za izvršenje zajedničkih ciljeva.

S druge strane, često puta smo svjedoci kako stresne situacije u speleologiji mogu pozitivno doprinijeti ponašanju speleologa uslijed istraživačke akcije. Naime, zahtjevne situacije i zajednički proživljene teškoće te izazovi prilikom istraživanja, ukoliko se pozitivno

³⁶ Isto, 90

shvate, doprinose jačanju zajedništva do visoke razine kooperativnosti u budućim akcijama. Stresne situacije koje se pozitivno razriješe doprinose međusobnom povjerenju, što je jedna od glavnih sastavnica speleoloških organizacija ključna za preuzimanje inicijative i napretka udruge. Osoba koja se suočava sa stresom jača svoju izdržljivost te istodobno razvija osjećaj pripadnosti unutar speleološke zajednice. Nadalje, uslijed takvog upravljanja stresom osobe su sklonije preuzimanju sve težih i složenijih zadataka do razine automatiziranosti postupaka i kretnji.

U nastavku ću izložiti kratke smjernice nekih metoda kako članovi speleološkog istraživanja mogu nadzirati ili međusobno si pomoći savladati teškoće i smanjiti subjektivni osjećaj stresa:

- Vizualizacija uvježbanih kretnji u speleologiji prije početka istraživanja
- Vježba fokusiranja na dodijeljeni zadatak ili ulogu.
- Duboko disanje i primjerena brzina kretanja unutar speleološkog objekta
- Kombiniranje kretanja u speleološkom objektu iskusnih i manje iskusnih speleologa
- Međusobni razgovor o situaciji u kojoj se speleolog nalazi
- Promatranje vlastitih reakcija i ponašanja drugih speleologa
- Umirivanje i objektivno sagledavanje situacije, ukoliko je speleolog u krizi
- Osiguravanje komunikacije s ostalim speleolozima na površini
- Kontinuirano bavljenje speleologijom bez dužih vremenskih pauza
- Redovita analiza iskustava unutar speleološkog objekta na sastancima društva
- Redovita rekonstrukcija speleoloških akcija s naglaskom na pozitivne i negativne aktivnosti učinjene prilikom istraživanja
- Izbjegavati loše navike u speleologiji (briga za opremu, pravilne tehnike kretanja u speleološkom objektu, ispravno vezivanje uzlova itd.)
- Izbjegavanje etiketiranja pojedinaca koji učine pogreške ili odustanu od speleologije zbog manjeg samopouzdanja.
- Izbjegavati nepotrebno kritiziranje već objektivno sagledati problem ako on postoji
- Nasuprot etiketiranju poticati razgovor i analizu učinjenog radi stjecanja iskustva i znanja
- Izbjegavanje učestalog korištenja opojnih sredstava poput alkohola.
- Redovita tjelesna aktivnost izvan speleologije
- Izbjegavati pretjerano izlaganje umoru – prepoznati granice vlastitih mogućnosti!

Zaključno, stres je normalna pojava odnosno reakcija tijela na preopterećenost u psihičkom ili fizičkom smislu, stoga je nužno pronaći način nošenja sa stresom koji će odgovarati individualnim potrebama svakog tko se bavi speleologijom.

5.3.2. Prepoznavanje i suočavanje sa strahom, tjeskobom i panikom u speleologiji

Iako najnovija istraživanja u području neuroznanosti emociju straha povezuju sa moždanom strukturom smještenom u temporalnom režnju odnosno amigdalom³⁷, činjenica je da emociju straha doživljava opća populacija sa povoljnim općim zdravstvenim stanjem (ovdje isključujem osobe s nekim oblikom ekstremnog poremećaja u ponašanju poput psihopata ili sociopata). Osobe koje doživljavaju emociju straha često puta nisu u stanju donositi odluke prikladne situaciji u kojoj se nalaze. To se posebice ističe u aktivnosti poput speleologije koja je uzrok nesvjesnim emotivnim pojavama, odnosno drugim riječima speleolog ne zna da li se boji sve dok ne pristupi obavljanju speleološke aktivnosti. Dok proživljava emociju straha speleolog najviše može upoznati duboke dimenzije svoje osobnosti. Odluke koje pritom donosi, bilo da su odustajanje od aktivnosti ili nastavak aktivnosti, može mu pomoći da spozna svoje loše i dobre strane unatoč pojavi emocije straha.

Amigdala je moždana jezgra smještena u blizini hipokampusa i ima vrlo važnu anatomsku ulogu poveznice senzornih i kognitivnih informacija koja određuje hoće li doći do odgovora u obliku emocije straha.³⁸ Osim ostalih emocionalnih stanja, za koje je zadužena amigdala, jedna od njenih važnijih funkcija je kondicioniranje straha.³⁹ Kondicioniranje straha ima veliku evolucijsku vrijednost. Primjerice, životinja prepoznaje opasnost već prema neutralnom podražaju (npr. šuškanje trave upućuje na približavanje grabežljivca) i aktivira obrambene mehanizme (npr. bijeg od grabežljivca). Takav sustav omogućava životinjama učinkovitije izbjegavanje opasnosti.⁴⁰ Prema prethodnim navodima može se zaključiti kako je strah emocija ključna za preživljavanje u situacijama za koje se smatra da predstavljaju opasnost i doprinosi procesima donošenja odluka stoga osobe koje se bave speleologijom ne bi trebale imati negativan osjećaj odnosno izbjegavati ili potiskivati emociju straha. Drugim riječima, ukoliko osoba ne doživljava strah gubi sposobnost reakcije na podražaje iz okoline koje mogu predstavljati objektivnu opasnost.

³⁷ Turkalj, L., (2015.), Amigdala i strah u časopis Gyrus, Medicinski fakultet, Zagreb

³⁸ Crnkovi, D. (2017.), Anksioznost i kako ju liječiti, časopis Medicus, Pliva Hrvatska d.o.o., Zagreb

³⁹ Turkalj, L., (2015.), Amigdala i strah u časopis Gyrus, Medicinski fakultet, Zagreb

⁴⁰ Isto, str: 4

U navedenom kontekstu nameće se zaključak kako je strah emocija kojom je ključno znati upravljati i osvijestiti kako bi sve fiziološke i psihičke aktivnosti unutar subjekta djelovale skladno i uravnoteženo.

Iskustvo u bavljenju speleologijom najčešće pomaže da se strah reducira na najniži mogući stupanj ali često se dešava da se speleolozi sa savladavanjem straha bore više godina i to najčešće zbog neznanja o samim psihičkim procesima koje se doživljavaju.

U psihološkom smislu emocija straha nastaje zbog jasnog zamjećivanja opasnosti i osjećaja nemogućnosti da se s tom opasnošću nosimo. Čuvstvo straha pritom se doživljava kao vrlo jaka neugoda sa snažnim uzbuđenjem i s jakim nagonom za izbjegavanjem opasnog objekta ili situacije.⁴¹ Navedena definicija ujedno čini i glavnu razliku odnosno pojašnjava razliku između emocije straha i nekih oblika bolesnih stanja poput fobije ili pretjerane anksioznosti. Naime, glavno obilježje straha je jasna zamjedba odnosno svijest o opasnoj situaciji. Strah od nečega je zdrava reakcija samo onda kada svjesno prepoznamo objekt straha ispred sebe za razliku od spomenutih fobija koje su iracionalne. Ono što strahovanje čini neugodnim jest prethodno spomenuti osjećaj nemogućnosti da se adekvatno nosimo sa zamijećenom opasnošću, stoga se postupci za uklanjanje emocije straha mogu sastojati prvenstveno od permanentnog učenja na temelju osobnih iskustava, iskustava zajednice u kojima pojedinac djeluje te teorijskom spoznajom odnosno usvajanjem znanja o situacijama koje uzrokuju strah. Usudio bih se ustvrditi kako u speleologiji pretjeranom strahu nema mjesta jer je to djelatnost koja u sebi sadrži visok stupanj sigurnosnih elemenata unatoč određenom riziku koji uvjetuju ljudski, tehnički ili okolinski čimbenici. U tom kontekstu ponovno je nužno naglasiti važnost primjerene brige svih sudionika speleološke zajednice za kvalitetno i sustavno obrazovanje i stjecanje znanja u speleologiji kako bi se strah sveo na najmanju moguću mjeru. U nadvladavanju straha vrlo je važno ustrajati u uvjerenju da ćemo savladati prepreke koje stoje između nas i cilja koji smo si zadali, to je ujedno i najbolji način sazrijevanja u speleologiji i pobjeđivanju ekstremnih oblika straha.

Unatoč tome što je strah normalna i zdrava reakcija na potencijalno opasne ali vidljive i razumljive podražaje, on se često mijenja u iracionalne oblike i u tom kontekstu možemo govoriti o bolesnim stanjima straha. Jedan od blažih oblika je tjeskoba koja je u fiziološkom smislu stanje slično strahu ali se razlikuje po tome što se tjeskoba doživljava kao određeni duševni nemir potaknut neizvjesnošću budućih događaja u kojima se očekuje nelagodna

⁴¹ Pavlina, Ž. i autori, (2000.), Vojna psihologija, MORH, Zagreb, str: 461

situacija.⁴² Ključna razlika, prema prethodno navedenoj definiciji, između straha i tjeskobe jest što je za razliku od straha tjeskoba usmjerena budućim neizvjesnim događajima pa njezin intenzitet raste srazmjerno približavanju situacije ili vremena kojeg s neizvjesnošću očekujemo.

U konkretnom primjeru možemo navesti speleologa koji primjerice prvi puta sudjeluje u istraživanju dubljeg i zahtjevnijeg speleološkog objekta. Iskustvo ostalih članova koji su imali eventualne teškoće u svladavanju teških dijelova dodatno povećavaju tjeskobu vezano uz događaj i vrijeme kada će pristupiti objektu ili situaciji unutar speleološkog objekta. Iako osoba nikad nije bila u takvom objektu u njoj se povećava bezrazložni ili iracionalni strah i stalna zabrinutost sa osjećajem potištenosti. Tjeskobu može dodatno povećati iščekivanje tog trenutka jer osoba ne zna kako će se nositi sa situacijom i hoće li je uspješno razriješiti. Osoba koje se nalazi u ovakvom stanju predstavlja potencijalnu opasnost za sebe ali i za okolinu. U tim trenucima jedino racionalno rješenje je povjerenje u vlastito iskustvo, opremu i ljude s kojima sudjeluje u istraživanju. Svako nepotrebno zamišljanje fatalne situacije u kojoj se eventualno može naći doprinosi anksioznosti a time i smanjenje funkcionalnosti kao speleologa. Umjesto toga valja mirno, korak po korak razdijeliti na dijelove sve potrebne elemente speleološkog istraživanja i na taj način zadržati razinu fokusiranosti potrebnu za boravak u speleološkom objektu.

Tjeskoba u svakom slučaju predstavlja normalnu pojavu koja se javlja uslijed iščekivanja neizvjesnog događaja a može se minimalizirati racionalnom misaonom predstavkom o stvarnim ishodima na temelju relevantnih činjenica, što je i oznaka afektivno zrelih osoba. Speleološka aktivnost očituje u mnogim pojedincima pojavu različitih iracionalnih strahova odnosno fobija poput: straha od visine, straha od uskih prostora, straha od mraka, straha od pada, straha od teže ozljede, nepovjerenje prema opremi koja se koristi u speleologiji itd. Svi nabrojani strahovi očitovanje su nekog oblika poremećaja i nesigurnosti a ako se uoče na vrijeme potrebno ih je priznati kako bi iskusniji speleolozi donijeli ispravne odluke treba li se osoba sa takvim strahovima baviti speleologijom.

U kontekstu iracionalnih strahova potrebno je razlučiti razliku između rizika i neizvjesnosti. Speleologija je, kako je prije navedeno, aktivnost koja u sebi sadrži različite stupnje rizika ali taj pojam se ne smije poistovjećivati sa neizvjesnošću koja je svakako nepoželjna. Mnogi autori razlikuju pojmove rizika i neizvjesnosti: rizik je vjerojatnost nastanka

⁴² Isto, str 456

nekog nepovoljnog ili štetnog događaja, koju je moguće odrediti i izmjeriti, odnosno općenito, statistički modelirati. Neizvjesnost je okolnost u kojoj ne postoji dovoljno točna spoznaja o vjerojatnosti nastanka štetnog događaja, nego samo svijest o mogućnosti njegove realizacije.⁴³ U speleologiji postoji cijeli niz rizika, vezanih uz funkcioniranje osnovne svrhe a to je istraživanje podzemnih objekata, međutim ti se rizici moraju umanjiti sustavnom analizom i praćenjem svih elemenata potrebnih za obavljanje speleološke djelatnosti. Neznanje u rukovanju opremom, duže izbjivanje bavljenja speleologijom, nepoznavanje vlastitih mogućnosti i stupnja znanja povećavaju neizvjesnost odnosno speleologiju čine nesigurnom aktivnošću opasnom po život.

Najopasniji i najintenzivniji oblik straha koji se može javiti prilikom bavljenja speleologijom predstavlja panika. Panika je snažan, teško savladiv strah koji se naglo proširi u skupini ljudi i dovodi do ponašanja koje je iracionalno pod smanjenom kortikalnom kontrolom.⁴⁴ Panika se najčešće javlja u situaciji iznenadne (zamišljene ili stvarne) pogibeljne opasnosti koju prati karakteristična panična reakcija. U takvim situacijama može zakazati razumno funkcioniranje pojedinca koji informacijama koje šalje ostalim pripadnicima ekipe može zamagliti stvarni intenzitet prijetećeg događaja. Autori u području psihologije ističu kako panika uvijek započinje kao pojedinačna reakcija i to uvijek na okidač iz vanjskog okruženja. Kada je panična reakcija aktivirana pojedinac nema više nikakvu kontrolu nad svojim reakcijama.⁴⁵

U speleologiji nebrojene situacije mogu biti okidač za panične reakcije, od naglog prodora vode, gubitka osvjtljenja, odrona stijene, pogrešnog korištenja opreme itd. Najveća opasnost proizlazi iz činjenice da osobe koje zahvati panika mogu svojim reakcijama precijeniti stvarni stupanj opasnosti i doprinijeti paničnoj reakciji cijele ekipe koja se nalazi unutar speleološkog objekta. Najbitnije je u tom trenutku da barem jedna osoba ostane pribrana i pristupi osobi koja je pod utjecajem panične reakcije. Osobu koja paničari najprije treba smiriti kako bi se usporile fiziološke aktivnosti poput rada srca ili plitkog disanja te pokušati objektivno sagledati problem kao i moguća rješenja. Važno je istaknuti kako se preporučuje da osobe sklone paničnim ispadima ne sudjeluju aktivno u speleološkim aktivnostima već sukladno mogućnostima na neki drugi način doprinose speleološkoj organizaciji kojoj pripadaju.

⁴³ Orsag S, (2011.), Vrijednosni papiri, Revicon, Sarajevo, str:401

⁴⁴ Petz, B. (2005), Psihologijski rječnik, Naklada Slap, Zagreb

⁴⁵ Pavlina, Ž. i autori, (2000.), Vojna psihologija, MORH, Zagreb, str: 485

6. Prevencija kriznih situacija

Speleologija je, kako sam više puta naveo, složena djelatnost koja se sastoji od multidisciplinarnih aktivnosti a primjenjuju se u izrazito ekstremnom okruženju dinarskog krša. Situacije koje rezultiraju težim nezgodama ili smrću u odnosu na broj osoba koje se bave speleologijom relativno su male iako one kroz vrijeme rastu. Tome doprinosi i sustav speleospašavanja pri HGSS-u ali i razina stručne pripremljenosti speleologa u Hrvatskoj. U tom kontekstu najvažnija aktivnost koja može spriječiti slučajeve u kojima je potreban angažman HGSS-a je prevencija. Najbolji način prevencije neželjenih događaja u speleologiji svakako predstavlja osposobljavanje osoba koje se bave speleologijom svim stručnim znanjima i alatima pomoću kojih se krizna situacija može predvidjeti ili spriječiti. Jedan od mogućih alata predstavlja kvalitetni razvoj speleologa koji sustavnim usvajanjem znanja pružanja prve pomoći i tehnika samospašavanja mogu smanjiti potencijalne rizike ove aktivnosti. U samim speleološkim istraživanjima speleolozi uvijek sa sobom moraju imati adekvatan pribor prve pomoći koja im može poslužiti do eventualnog dolaska HGSS-a. Nije dovoljno samo imati prvu pomoć već je potrebno znati se njome i služiti. Speleološka zajednica u Republici Hrvatskoj sve više mora brinuti o kvalitetnoj educiranosti speleologa te prepoznavanju ozljeda i stanja koje mogu biti ugrožavajuće za život speleologa. Nadalje, speleološka organizacija dužna je periodično održavati interne tečajeve prve pomoći te tehnika samospašavanja pomoću kojih će moći zbrinuti unesrećenu osobu i znati prepoznati najčešće ozljede prilikom speleoloških istraživanja. U kontekstu ovoga rada znanja i vještine upravljanja, vođenja te svijest o psihološkim aspektima u speleologiji mogu biti ključne za prevenciju ozljeda.

7. Zaključak

Iskusnim speleolozima se vremenom može učiniti kako je ono čime se bave jednostavna aktivnost ali međuovisnost različitih područja ljudske djelatnosti potrebne kako bi speleologija postojala govori nam kako je ona izrazito kompleksna aktivnost. Razvoj spoznaja o različitim aspektima bavljenja speleologijom predstavlja ključni izazov za odgoj budućih generacija. Jedan od priloga fundusu znanja o speleologiji pokušao sam dati kroz ovaj rad. Naglasak i područje interesa su teme koje se odnose na vodstvo i upravljanje. Mišljenja sam kako nedostatak sustavnog razvijanja navedenih znanja može unazaditi ne samo speleologa kao pojedinca već i speleološku zajednicu u cjelini. Speleolozi svojim iskustvima mogu biti na pomoć i široj društvenoj zajednici upravo u djelatnostima profitnih i neprofitnih organizacija iz kojih sam crpio izvore za pojedine teme vezane za vodstvo i upravljanje. Isto se odnosi i na

psihološke aspekte u speleologiji gdje doprinos može biti također značajan. Iskustvo susreta s nepoznatim i još neotkrivenim predjelima zemaljske kugle mogu otkriti štošta o ponašanju čovjeka i njegovim svjesnim i podsvjesnim motivima. Znanja i spoznaju o samome sebi može on tako prenijeti i na ostale segmente vlastitog života. Biti sam sa sobom istini vlastitih ograničenja i mogućnosti čini se kao nenadmašan kapital za razvoj društvenih i međuljudskih odnosa u cjelini. Nadam se kako su ove teme samo neke od mogućih iz nepreglednog izbora tema koje se odnose na ljudsko i međuljudsko iskustvo življenja, kojoj speleologija može dati značajan doprinos.

8. Popis literature

Certo C. S., (2008.): Moderni menadžment, Mate d.o.o., Zagreb

Drucker, P.,(2005.): Najvažnije o menadžmentu, M.E.P. Consult, Zagreb

Northouse, G.P., (2010.): Vodstvo – teorija i praksa, Mate d.o.o., Zagreb

Rnjak, G. i autori (2017.), Speleologija, PDS Velebit, HPS,HGSS, SD Velebit, Zagreb

Nikić,M.,(2004.),Temeljna načela timskog rada, Diacovensia, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Đakovo

Boban, V., (2007.), Počela govorne komunikacije, Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb

Oatley, K. i Jenkins, J. ,(2003.), Razumijevanje emocija, Naklada Slap, Zagreb

Pavlina, Ž. i autori, (2000.), Vojna psihologija, MORH, Zagreb

Orsag S, (2011.), Vrijednosni papiri, Revicon, Sarajevo

Petz, B. (2005), Psihologijski rječnik, Naklada Slap, Zagreb

Turkalj, L., (2015.), Amigdala i strah u časopis Gyrus, Medicinski fakultet, Zagreb

Črnkovi,D.(2017.), Anksioznost i kako ju liječiti, časopis Medicus,Pliva Hrvatska d.o.o., Zagreb

https://www.researchgate.net/publication/318769043_Speleology_As_An_Analogue_To_Space_Exploration_Five_Years_Of_Astronaut_Training_Testing_And_Operations_In_The_ESA_CAVES_Program

9. Prilog – životopis

Josip Dadić, rođen 21.10.1982., uspješno je završio tečaj za speleološkog pripravnika 2005. godine u organizaciji SO HPD Željezničar čiji je stalni aktivni član do danas. Nakon završenog speleološkog tečaja aktivno sudjeluje u svim speleološkim istraživanjima odsjeka. U razdoblju od 2005. do danas sudjeluje u organizaciji i vodstvu više ljetnih godišnjih logora odsjeka. Voditelj je nekoliko speleoloških tečajeva za speleološke pripravnike. Aktivno sudjeluje u zaštiti i promociji hrvatskog podzemlja kroz suradnju s više nadležnih državnih tijela u Republici Hrvatskoj. U suradnji s više tijela lokalne samouprave sudjeluje u čišćenju i sanaciji speleoloških i drugih podzemnih objekata. U navedenom razdoblju sudjeluje u vođenju speleoloških istraživanja više desetaka speleoloških objekata na području masiva Crnopac, jugoistočni Velebit od kojih su najznačajniji pronađeni i istraženi objekti: jama Muda Labudova, jama Malaksalih speleologa, jama Oaza. Sudjeluje u istraživanjima na području rijeke Cetine i to u Gospodskoj špilji, špilji Rudeličkoj itd. Aktivni je dugogodišnji planinar; u 2010. godini s kolegama speleolozima prolazi Velebitski planinarski put. U radu SO Željezničar sudjeluje kao tajnik odsjeka te kao član uredničkog odbora časopisa Speleolog.